

PETŐ BALÁZS

Egy alapmű a katolicizmus, a liberalizmus és a szocializmus viszonyáról

Juan Donoso Cortés első ízben 1851-ben kiadott *Ensayo sobre el catolicismo, el liberalismo y el socialismo* című munkája tavaly jelent meg magyarul. Az előszó, illetve a fordítás Csejtei Dezső filozófiaprofesszor és hispanista nevéhez fűződik, a fordítást Pap Milán vetette egybe az eredetivel.

Donoso Cortés, sok más ellenforradalmi szerzőhöz hasonlóan, páriarsorsra ítélt alkotó volt a magyar könyvkiadás történetében. Noha Menzer Béla foglalkozott vele, Metternich és Donoso Cortés. Keresztény és konzervatív gondolkodás az európai forradalomban címmel tanulmányt is közölt 1949-ben a spanyolországi *Arbor* folyóiratba, de ez a szerző külföldi munkásságának érdeme. Magyarországon csak 1989 után kezdődött Cortés személyének és politikai-filozófiai, sőt politikai-teológiai jelentőségének felmérése, ismertetése. A szekunder források alkotói közül kiemelkedik Bán Mónika és Botos Máté neve is, akik figyelmet szenteltek a spanyol gondolkodó életművének. Botos Máté *A liberális katolicizmustól a legitim diktatúráig – Juan Donoso Cortés politikai filozófiájának változása az 1848-as forradalmak idején* címmel közölt tanulmányt 1997-ben. Bán Mónika 2000-ben írt összefoglaló tanulmányának címe: *Katolikus út a XIX. századi spanyol politikában: Juan Donoso Cortés*. Ő egyébként a Szegedi Tudományegyetem gondozásában műfordításokat is közölt tőle: *Értekezés a kereszténységről*, illetve *Értekezés a diktatúráról*. Szintén az ő nevéhez fűződik a legutóbbi Donoso Cortés-életrajz a Frenyó Zoltán által szerkesztett *Konzervatív arcképek*¹ című kiadványban; ez utóbbi tekinthető a legfrissebb szekunderforrás-értékű munkának.

Az *Esszé a katolicizmusról, a liberalizmusról és a szocializmusról* című könyv Csejtei Dezső által jegyzett, terjedelmes és alapos előszava önálló tanulmányként is megállja a helyét. Az *Esszét* Cortés legnagyobb hatású alkotásaként tartják számon, többek közt a politikai-teológiai gondolko-

¹ Budapest, L'Harmattan, 2021.

dás *non plus ultrájaként* ismert Carl Schmitt is erre hivatkozott a legtöbb-ször. Három könyvből áll, az első *A katolicizmusról* címet viseli. A második könyv az *Általában vett rendre vonatkozó problémák és megoldások* elnevezést kapta. Benne a szerző a szabad akaratot védelmezi, az emberi bűn mibenlétéről számol be és ismerteti e teológiából a politikába átáramló kulcstémák liberális és szocialista értelmezéseit, illetve egyéb vonzatait. A harmadik könyv címe: *Az emberiségben levő rendre vonatkozó problémák és megoldások*. Cortés ebben még erőteljesebben foglalkozik a bűn és büntetés kapcsolatával, kritikusan szemlélve és ismét górcső alá véve a liberalizmus és a szocializmus elveit, feltárva a bennük rejlő ellentmondásokat.

Az első könyvön belül hét fejezetben beszél a katolikus hit nagyszerűségéről, kifejtve a teológia univerzális mivoltát. Úgy véli, minden nagy politikai probléma egy nagy teológiai kérdéshez is szorosan hozzáfűződik; mivel a teológia Isten tudománya, minden dolog magyarázatát benne lehetjük meg, ez teszi e tudományt egyetemessé. Figyelemre méltó, hogy az antikvitástól kezdődően tárgyalja a vallás és politika egymástól való elválaszthatatlanságát. Következétesen szemlélteti, hogy egy adott civilizáció nem pusztán materiális, avagy gazdasági okok miatt bukhat el, hanem leginkább akkor, amikor isteneitől (vagy Istenétől) megfosztják. A katolikus egyházzal szülő gondolatai igen sok tekintetben egyeznek más ellenforradalmi szerzők, különösen Joseph de Maistre elképzeléseivel. Az ő eszmefuttatásai a kereszténységet és az egyházat egyfajta fundamentális szerepkörrel ruházzák fel, mely az európai civilizációt táplálja, és megvédi a barbárságtól, ezt tette a kezdetek kezdetétől, és ez a szerepe a jelenben is. Cortés a világgépének megfelelően az egyházi, azon belül a pápai szuverenitásra különösen nagy figyelmet fordít. Érvelésében a szabadság védelmezőjeként tünteti fel a katolikus egyházat, mely minden évszázadban küzdött a zsarnokság kibontakozása ellen.

Az emberi szabadság, akár csak de Maistre esetében, Cortésnél a megszentelt parancsok sérthetetlenségét, az isteni jogok örökérvényű igazságát jelenti, minthogy az emberek szabadsága is csak ezeken belül nyeri el legtisztább teljességét. A savoyai gróf *Az áldozathozatalról* című munkájában a nőiség kérdése kapcsán vetette fel, hogy a történelem folyamán a másodsorba taszított nőket a kereszténység emelte a férfiakkal egyenrangúvá. Ebből következően mindazon eszmeiség, mely a kereszténység ellen lép fel a szabadság helyett, a szabadosság átkát hozza magával, amely újra megfosztja egyenrangúságától a két nemet. Cortés, ha nem is ponto-

san ezzel a példával, de hasonló érvelést alkalmaz és a politika szintjére emeli a problémát. Szerinte az egyháznak mindig is szuverén jogában állt a világiasság ellen kikelni és egyházi átokkal sújtani a zsarnokság minden formáját, megakadályozva annak kibontakozását. Az ő világnézetében az a legtökéletesebb fék a politikai és kulturális stabilitás megőrzéséhez. Ezt maga Joseph de Maistre is kifejtette *A Pápáról* című művében, természetesen az egyházi autoritás és a pápai szuverenitás mellett érvelve.

A második könyv fókuszpontját a szabad akaratra vonatkozó problémák és kérdések adják. Cortés erről való álláspontja meglepő lehet, mert úgy tűnik, hogy nem a hagyományos katolikus, hanem inkább a protestáns felfogáshoz közelít. „A tévedés, amely ellen fel kívánok lépni, annak feltételezésében áll, hogy a szabadságot a választás képessége jelenti, miközben a szabadság nem egyébben, mint az akarat képességében áll, amely feltételezi a megértés képességét” – vallja. Ez a gondolat – amely miatt a janzenizmus, sőt kálvinizmus vádja merült fel személyével szemben – azonban nem volt ismeretlen az egyházszakadások előtti évszázadokban sem. Maga Szent Ágoston is így vélekedett a szabad akaratról és a szabadságról.

Mindez természetesen a politikai szférával is összekapcsolódik. Cortés ez irányú gondolatai ismét a zsarnokság mibenlétének kérdését vetik fel, a rabszolgasággal karöltve. Eszerint nincs más zsarnok, mint az, aki elbitort hatalmat gyakorol, ennek megfelelően azok tekintendők rabszolgának, akik illegitim hatalom befolyása alatt élnek. A szabadság teológiából eredő politikai definíciója Cortés világnézetében nem más, mint a törvényes hatalomnak való önkéntes engedelmség.

Ezt követően és ehhez fűződően kitér jó és rossz dilemmájára, mely Joseph de Maistre teodíceájához hasonlóan az emberi felelősségben leli meg a gyökereit, de más végkövetkeztetéseket von le belőle. Cortés ennél a manicheizmus tanához nyúl vissza, egy gnosztikus vallási nézethez, mely a jó és rossz dualizmusán alapuló metafizikai harcot tételez fel. Cortés a manicheizmus szabályaival alkotja meg azt, amit de Maistre is leírt a világban dúló végtelen erőszak kapcsán. Ez utóbbinál azonban a harc egyetemes és a legkisebb élő organizmusoktól kezdve a legfejlettebbekig zajlik, felülkerekedve a jó és a rossz morális kategóriáin. Cortés ezzel szemben magáévá teszi a manicheista vallási elveket és egyértelműen megkülönbözteti a jót a rossztól. Ennek megfelelően kétféle civilizációfelfogást különít el egymástól: a filozófiai és a katolikust. Következésképpen

azonban ezt a tényezőt is egyfajta érvelési eszközként használja fel, első sorban a szocialista Joseph Proudhon ellen.

A szocializmus és a liberalizmus megjelenése művében nem véletlen, mivel e két ideológia korának fő kihívást jelentő szellemi áramlatai közé tartozott. A filozófiai civilizáció leágazásaiként nevezi meg ezeket, mivel közös bennük, hogy radikális módon hisznek az ember tökéletességében, valamint természetének, értelmének és akaratának egészségességében. Mindezekből egyértelműen származik az a felvilágosodás korszakából induló és Cortés évtizedeire kiteljesedő alapfeltevés, miszerint az ember eredendően jó és képes feltárni az igazság teljességét.

A könyv legérdekesebb részét kétségkívül a liberalizmusról és a szocializmusról szóló fejtegetések képezik. A liberális iskolát kisebbre becsüli a szocialistánál, és azt mondja, a liberálisok lenézik a teológia jelentőségét, noha az saját szellemiségükben is megtalálható. A legterméketlenebb iskolának véli liberálisokat, hiszen a legkevésbé képzett és legönzőbb emberek alkotják. Mivel a liberalizmus nem áll ki egyértelműen az abszolút igazságok mellett, ezért sem a jó, sem a rossz morális kategóriáit nem képes meghatározni, sőt azt sem tudja eldönteni, hogy a kettő közül melyikbe sorolja magát. „Ez az iskola – állítja a szerző – csak akkor kerül előtérbe, amikor a társadalom tehetetlenségbe hanyatlik; uralmának időszaka az az átmeneti és rövid ideig tartó időszak, amikor a világ nem tudja, hogy Barabással tartson-e, vagy Jézussal, és mintegy fel van függesztve valamely dogmatikus állítás és legfőbb tagadás között.” Ebből fakadóan szerinte a liberalizmus nem több átmeneti állapotnál, de morális sebezhetőségéből adódóan még az is kétséges, hogy bármilyen társadalmi állapot megteremtésére képes. Nagyon alábecsüli ezt az eszmeiséget azt állítva, hogy előbb-utóbb vagy a katolicizmusban, vagy pedig a szocializmusban fog feloldódni. Ehhez mérten a szocializmust sokszorosán felülértékeli. Nem táplál illúziókat saját korának szellemi kihívásait látva, mert úgy tartja, hogy a katolicizmus nem annyira erős és meggyőző, mint a szocialista iskola. A szocializmus azért erős „mert teológia, és csakis azért pusztító, mert sátáni teológia”. Ez a gondolat akár még Joseph de Maistre világnézetéhez is visszavezethető, mivel ő hasonló szavakkal írt a francia forradalomról; lényeges különbség az, hogy ezt kifejezetten az európai események kataklizmájára értette.

Cortés szerint a szocializmus és a katolicizmus eléggé erős eszmeiségek ahhoz, hogy szellemi falanxokat alkotva megütközhessenek egymással.

Egyelőre azonban a szocialista iskolák állnak inkább győzelemre, mert mestereik valódi tudorok, akik, ha tárgyiasítva is, de képesek megalkotni a teológiát, és meg tudják nyerni ügyüknek az emberek tömegét. Politikai szempontból a szocializmus köztársaságpárti, filozófiai szemszögből racionalista, míg vallási tekintetben ateista. A szocialisták ateizmusa dogmatikus és emiatt máris megnyerőbb lehet, hiszen egy teológiai kérdésben foglal egyértelmű állást ellentétben a liberalizmussal. A liberális iskola leginkább a deizmusra hajaz, de ez a szemléletmód sem politikai, sem teológiai értelemben nem lehet termékeny. A két izmus ellentmondásait a harmadik könyvben tárja fel, teljessé téve a kritikai szemléletet.

Juan Donoso Cortés *Esszéje* ugyanakkor minden tekintetben a katolicizmus elsőbbségét védi, noha többször is belátja, hogy a modernitás kihívásait az nem képes teljesen uralni. A szocializmus a legfőbb kihívás, amelynek erőssége nem az újszerűségében rejlik, hanem abban, ahogy a felépítésében a katolicizmust másolja. A liberalizmust tiszavirág-életű jelenségnek tartja, mely rövid időn belül elhal, még élő részeit pedig magába szívja a másik két nagy eszmeiség. Cortés, noha váteszi szerepkörben tetszeleg az olvasó előtt, igen pontatlanul jósolta meg a jövőt. Bár rövid távon valóban a dogmatikus szocializmus tűnt sikeres útnak, a 20. század második felétől már a liberalizmus kezdett dominálni a nyugati világban, míg végül a 21. században egyeduralkodóvá vált. Ennek ellenére Cortés korántsem elavult szerző, e könyve pedig, hasonlóan más ellenforradalmi gondolkodók (például Joseph de Maistre vagy Louis de Bonald) műveihez, fontos sarokköve a politikai teológia gondolatvilágának. Ő tekinthető Carl Schmitt közvetlen elődjének, ahogy arra Günter Maschke is rámutatott.

Az *Esszé* jelentősége ma sem elhanyagolható, mivel tanulságos és időszerű kritikát fogalmaz meg a liberalizmussal és a szocializmussal szemben. Időszerűségét adhatja az a tényező is, hogy a katolikus szellemi iskola európai szintű válságot él meg, akárcsak Cortés időszakában. A kötet jó támpont lehet a katolikus egyház megújulását célzó töprengéshez. A Cortés halála utáni évtizedekben a keresztényszocializmus lehelt új erőt a katolikus szellemiségbe, és elgondolkodtató, hogy a 21. században létezhet-e majd hasonló szellemi áramlat e cél eléréséhez. Ez a könyv segíthet a válasz megtalálásában.

Juan Donoso Cortés: *Esszé a katolicizmusról, a liberalizmusról és a szocializmusról*. Budapest, Századvég, 2022.